
MONOGRAFIE PRAWNICZE

WOLNOŚĆ WYPOWIEDZI
VERSUS WOLNOŚĆ RELIGIJNA

STUDIUM Z ZAKRESU
PRAWA KONSTYTUCYJNEGO,
KARNEGO I CYWILNEGO

ARTUR BIŁGORAJSKI (red.)

Wydawnictwo C.H.Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

ARTUR BIŁGORAJSKI (red.) • WOLNOŚĆ WYPOWIEDZI VERSUS WOLNOŚĆ
RELIGIJNA STUDIUM Z ZAKRESU PRAWA KONSTITUCYJNEGO,
KARNEGO I CYWILNEGO

Polecamy nasze najnowsze publikacje z tej serii:

Krzysztof Mularski

**PRAWO INTERTEMPORALNE Z PERSPEKTYWY NAUKI
PRAWA CYWILNEGO. WYKŁADNIA PRZEPISÓW
INTERTEMPORALNYCH**

Dominika Opalska

OBOWIĄZEK LOJALNOŚCI W SPÓLKACH KAPITAŁOWYCH

Wojciech Piątek

**POWAGA RZECZY OSĄDZONEJ WYROKU SĄDU
ADMINISTRACYJNEGO**

*Ewelina Cała-Wacinkiewicz, Kinga Flaga-Gieruszyńska,
Daniel Wacinkiewicz (red.)*

**WSPÓŁCZESNE INSTYTUCJE PRAWA. OBYWATEL – PAŃSTWO
– SPOŁECZNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA**

Katarzyna Górka

**JAWNOŚĆ POSIEDZEŃ SEJMU I SENATU ORAZ JEJ
OGRODZENIA W KONSTITUCJI RP**

Magdalena Wilejczyk

**ZAGADNIENIA ETYCZNE CZĘŚCI OGÓLNEJ PRAWA
CYWILNEGO**

Marek Szydło

PRAWNA KONCEPCJA ZAMÓWIENIA PUBLICZNEGO

Miłosz Kaczyński

**PEŁNOMOCNIK Z URZĘDU W SĄDOWYM POSTĘPOWANIU
CYWILNYM**

Legalis
System Informacji Prawnej

www.ksiegarnia.beck.pl

WOLNOŚĆ WYPOWIEDZI
VERSUS WOLNOŚĆ RELIGIJNA
STUDIUM Z ZAKRESU
PRAWA KONSTYTUCYJNEGO,
KARNEGO I CYWILNEGO

Redaktor naukowy:
dr Artur Biłgorajski

Autorzy:
dr Artur Biłgorajski, dr Łukasz Chojniak,
dr Anna Chorążewska, dr Jakub Dąbrowski, dr Anna Demenko,
dr hab. Monika Florczak-Wątor, ks. dr Wiesław Greń,
dr Anna Kalisz, mgr Damian Malinowski, dr Jan Podkowiak,
dr Jacek Potulski, dr Jacek Sadowski, dr Olga Sitarz,
dr Mariusz Śladkowski, dr hab. Sławomir Tkacz,
dr Piotr Wasilewski

WYDAWNICTWO C.H.BECK
WARSZAWA 2015

Wydawca: Joanna Ablewicz

Recenzja: prof. UW dr hab. Jarosław Szymanek

© **Wydawnictwo C.H.Beck 2015**

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Tim-Print, Warszawa
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-8037-7

ISBN e-book 978-83-255-8038-4

Spis treści

Wykaz skrótów	VII
Wykaz literatury	XI
Wykaz orzecznictwa	XXIII
Słowo od Redaktora Naukowego	XXIX

Część I. Kolidzja norm i metody jej rozwiązywania

Anna Kalisz

Rozwiązywanie kolidzji norm i zasad w kontekście praw człowieka. Uwagi teoretycznoprawne (Dealing with conflicts of norms and principles in the context of human rights. Theoretical remarks)	3
---	---

Sławomir Tkacz

Kolidzja praw i sposoby jej rozwiązywania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (Collision of laws and methods of its resolving in the jurisprudence the Constitutional Tribunal)	19
---	----

Monika Florczak-Wątor

W poszukiwaniu optymalnego modelu rozstrzygania kolidzji wolności sztuki i religii (In search of optimal settlement model in the conflict of art and religion freedoms)	45
---	----

Część II. Przypadki kolidzji między wolnością wypowiedzi a wolnością religijną w prawie polskim

Olga Sitarz

Artykuł 196 KK jako granica wolności wypowiedzi (Article 196 of the Penal Code as a limit on freedom of expression)	65
---	----

Jacek Potulski

Sprawa <i>Nergala</i> – studium przypadku (The case of <i>Nergal</i> – study issue)	89
---	----

Jakub Dąbrowski, Anna Demenko

Bluźnierstwo po poznańsku – o odwołaniu spektaklu „Golgota Picnic” i koncertu zespołu <i>Behemoth</i> (Blasphemy in Poznań – on the cancellation of the play „Golgota Picnic” and the <i>Behemoth</i> concert)	97
--	----

Łukasz Chojniak

Wątpliwości co do zgodności art. 196 KK z Konstytucją RP – kilka wybranych uwag na podstawie przypadku Doroty <i>Dody</i> Rabczewskiej (The doubts about	
--	--

Article 196 Penal Code accordance with The Constitution – some chosen notices on the grounds of Dorota <i>Doda</i> Rabczewska’s case)	115
<i>Piotr Wasilewski</i>	
W poszukiwaniu granic karykatury wymierzonej w przedmiot czci religijnej (Looking for the borders of caricatures aimed at the objects of religious worship)	137
<i>Jan Podkowik</i>	
Cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych a wolność sumienia i religii (The civil law personal rights protection and the freedom of conscience and religion)	155
<i>Artur Biłgorajski, Damian Malinowski</i>	
<i>Alicja Tysiąc versus „Gość Niedzielny”</i> – studium przypadku (The case of <i>Alicja Tysiąc versus „Gość Niedzielny”</i> – study issue)	175
<i>Damian Malinowski, Artur Biłgorajski</i>	
Obecność symboli religijnych w budynkach publicznych. Kilka uwag na kanwie wyroków ETPC w sprawie <i>Lautsi przeciwko Włochom</i> (The presence of religious symbols in public buildings. Remarks on the basis of the ECHR judgments in the Case of <i>Lautsi versus Italy</i>)	205
<i>Jacek Sadowski</i>	
Symbol religijny jako źródło naruszenia dóbr osobistych jednostki. Uwagi na marginesie sporów sądowych o obecność krzyża w instytucjach publicznych (Religious symbol as the violation source of personal interests. Notes on the margin of litigations about cross presence in public institutions)	221
<i>Anna Chorążewska, Wiesław Greń</i>	
Granice wolności wypowiedzi księdza rzymskokatolickiego z perspektywy prawa kanonicznego w świetle zasad ustroju Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (The limits of freedom of Roman Catholic priests expression from the perspective of the ecclesiastical law in the light of the principles of constitution of Republic of Poland)	241
<i>Mariusz Śladkowski</i>	
Fakty powierzone duchownemu podczas spowiedzi jako przedmiot zeznań w postępowaniu cywilnym, karnym i administracyjnym (Facts entrusted to a clergyman during confession as subject matter of testimony in civil, criminal and administrative procedures)	271
Informacje o Autorach	283

Wykaz skrótów

1. Akty normatywne

AKPC	Amerykańska konwencja praw człowieka, przyjęta 22.11.1969 r. w San José
BezplmprMasU	Ustawa z 20.3.2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (t.j. Dz.U. z 2013 r. Nr 611 ze zm.)
EKPC	Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami Nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem Nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.; Konwencja)
KC	Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 121)
KK	Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i ze sprost.)
KPA	Ustawa z 14.6.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 267)
KPC	Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 101)
KPK	Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)
KPP UE	Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 303 z 14.12.2007 r., s. 1 ze zm.; Karta)
MPPOiP	Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
PDPC	Powszechna deklaracja praw człowieka, przyjęta 10.12.1948 r. w Paryżu przez Trzecią Sesję Ogólnego Zgromadzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych
PrZgrom	Ustawa z 24.7.2015 r. – Prawo o zgromadzeniach (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 1485)
RiTVU	Ustawa z 29.12.1992 r. o radiofonii i telewizji (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 1531)

2. Organy i instytucje

ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu
KPC	Komitet Praw Człowieka ONZ
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy RP
SN (3)	uchwała Sądu Najwyższego w składzie trzech sędziów
SN (7)	uchwała Sądu Najwyższego w składzie siedmiu sędziów
SN USA	Sąd Najwyższy USA
SO	Sąd Okręgowy
SR	Sąd Rejonowy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w Luksemburgu

3. Publikatory i czasopisma

Acta UWr.	Acta Universitatis Wratislaviensis
Biul.PK	Biuletyn Prawa Karnego
Biul.SN	Biuletyn Informacyjny Sądu Najwyższego
Biul.SAKa	Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Katowicach
Biul.TK	Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego
Dz.U.	Dziennik Ustaw
Dz.Urz. UE	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
FP	Forum Prawnicze
GSW	Gazeta Sądowa Warszawska
Jur.	Jurysta
KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
MoP	Monitor Prawniczy
M.P.	Monitor Polski
OSA	Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSNKW	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNwSK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A

Wykaz skrótów

OTK-B	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria B
Pal.	Palestra
PH	Przegląd Humanistyczny
PiP	Państwo i Prawo
PP	Przegląd Podatkowy
PPiA	Przegląd Prawa i Administracji
PPK	Przegląd Prawa Konstytucyjnego
PPW	Przegląd Prawa Wyznaniowego
Prok.iPr.	Prokuratura i Prawa
Prz.Sejm.	Przegląd Sejmowy
PS	Przegląd Sądowy
R.Pr.	Radca Prawny
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
S.PrUWM	Studia Prawnoustrojowe Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
SIT	Studia Iuridica Toruniensia
SP	Studia Prawnicze
SP-E	Studia Prawno-Ekonomiczne
TP	Tygodnik Powszechny
ZN BWST	Zeszyty Naukowe Beskidzkiej Wyższej Szkoły Turystyki w Żywcu
ZNUJ PWiOWI	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej
ZNUŁ NE-S	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Ekonomiczno-Społeczne
ZNUŁ NH-S	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne
ZNURz SP	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria Prawnicza
ZP BAS	Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych

4. Inne skróty

art.	artykuł
cz.	część
n.	następny (-a, -e)
Nr	numer
orz.	orzeczenie
post.	postanowienie
poz.	pozycja
r.	rok

Wykaz skrótów

s.	strona
t.	tom
t.j.	tekst jednolity
uchw.	uchwała
ust.	ustęp
wg	według
wyr.	wyrok
z.	zeszyt
ze sprost.	ze sprostowaniem
ze zm.	ze zmianami

Wykaz literatury

- Abiola S.*, Limitation Clauses in National Constitutions and International Human Rights Documents: Scope and Judicial Interpretation Research Memorandum Prepared for the Open Society Institute's Public Health Program Law and Health Initiative, Harvard 2010
- Adamiecka-Sitek A., Kurz I.* (red.), *Piknik Golgota Polska. Sztuka – religia – demokracja*, Warszawa 2015
- Ajdukiewicz K.*, *Logika pragmatyczna*, Warszawa 1974
- Alexy R.*, Balancing, Constitutional Review, and Representation, *International Journal of Constitutional Law* 2005, vol. 3, Nr 4
- Alexy R.*, O pojęciu i naturze prawa, (tłum. *J. Sęk*). Wykład im. Leona Petrażyckiego. Wydział Prawa i Administracji UW, Warszawa 2006
- Alexy R.*, On Balancing and Subsumption. a Structural Comparison, *Ratio Juris* 2003, vol. 16, Nr 4
- Alexy R.*, On the Concept and the Nature of Law, *Ratio Juris* 2008, vol. 21, Nr 3
- Alexy R.*, On the Structure of Legal Principles, *Ratio Juris* 2000, vol. 13, Nr 3
- Alexy R.*, *Teoria praw podstawowych*, (tłum. *B. Kwiatkowska i J. Zajadło*), Warszawa 2010
- Alexy R.*, The Dual Nature of Law, *Ratio Juris* 2010, vol. 23, Nr 2
- Alexy R.*, *Theorie der Grundrechte*, Baden-Baden 1985
- Alexy R.*, W obronie niepozytywistycznej koncepcji prawa, (tłum. *L. Morawski*), *PiP* 1993, Nr 11–12
- Araszkievicz M., Gizbert-Studnicki T.*, *Teoria praw podstawowych Roberta Alexy'ego*, *Prz.Sejm.* 2011, Nr 3
- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M.*, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971
- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M.*, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1987
- Baker C.*, *Human Liberty and Freedom of Speech*, New York–Oxford 1989
- Balkin J. M.*, What is a Postmodern Constitutionalism, *Michigan Law Review* 1992, Nr 90
- Bałaban A., Mijal P.* (red.), *Zasady naczelne Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku. Materiały 52. Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Konstytucyjnego w Międzyzdrojach (27–29 maja 2010 r.)*, Szczecin 2011
- Banaszak B.*, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012
- Banaszak B., Preisner A.* (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002
- Barta J., Markiewicz R., Matlak A.* (red.), *Prawo mediów*, Warszawa 2005
- Bauer Z., Chudziński E.* (red.), *Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2000
- Berlin I.*, *Cztery eseje o wolności*, Poznań 2000
- Biłgorajski A.*, *Granice wolności wypowiedzi. Studium konstytucyjne*, Warszawa 2013
- Biłgorajski A.*, *Recepcja standardów strasburskich dotyczących podmiotowych granic wolności wypowiedzi w Polsce*, *PPK* 2011, Nr 1

- Biłgorajski A.* (red.), *Wolność wypowiedzi i jej granice. Analiza wybranych zagadnień*, Katowice 2014
- Bogdan G., Cwiąkalski Z., Kardas P., Majewski J., Raglewski J., Szewczyk M., Wróbel W., Zoll A.*, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. 1, Komentarz do art. 1–116 KK*, Kraków 2004
- Bogucki O.*, *Wykładnia funkcjonalna w działalności najwyższych organów władzy sądow-
niczej*, Szczecin 2011
- Bogucki O., Czepita S.* (red.), *System prawny a porządek prawny*, Uniwersytet Szczeciński
Rozprawy i Studia, t. 692, Szczecin 2008
- Bonowicz W.* (opr.), *Wiara ze słuchania. Kazania starszadeckie 1980–1992*, Kraków 2009
- Borecki P., Pudzianowska D.*, *Glosa do wyroku z 3 XI 2009 w sprawie Lautsi v. Włochy*,
skarga, Nr 30814/06, PiP 2010, Nr 4
- Bosek L.*, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, War-
szawa 2012
- Brożek B.*, *Rationality and Discourse. Towards a Normative Model of Applying Law*,
Warszawa 2007
- Brzeska M.*, *O bezzasadności postulatu dekryminalizacji obrazy uczuć religijnych oraz
postulatu kryminalizacji publicznej obrazy przekonań światopoglądowych*, *Jur.* 2015,
Nr 4
- Brzozowski W.*, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*,
Warszawa 2011
- Brzozowski W.*, *Glosa do wyroku Wielkiej Izby z 18 III 2011 w sprawie Lautsi v. Włochy*,
Nr skargi 30814/06, PiP 2011, Nr 11
- Brzozowski W.*, *O pojęciu granic wolności sumienia i wyznania*, *SP* 2007, Nr 1
- Bychawska-Siniarska D., Głowacka D.* (red.), *Swoboda wypowiedzi w działalności arty-
stycznej*, Warszawa 2014
- Chmielnicki P.* (red.), *Pochodzenie, tworzenie i efektywność prawa*, Warszawa 2014
- Cieplý F.* (red.), *Odpowiedzialność karna artysty za obrazę uczuć religijnych*, Warszawa
2014
- Cieślak M.*, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1995
- Cisek A.*, *Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym*, *Acta UW*.
Prawo CLXVII, Wrocław 1989
- Compagnoni F.*, *Prawa człowieka. Geneza, historia i zaangażowanie chrześcijańskie*,
Kraków 2000
- Complak K.*, *Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej konstytucji*,
Prz.Sejm. 1998, Nr 5
- Czajkowska-Dąbrowska M.*, *Kilka uwag na temat praw podmiotowych osobistych*,
PiP 1987, Nr 7
- Czapska J., Gaberle A., Światłowski A., Zoll A.* (red.), *Zasady procesu karnego wobec wy-
zwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltośa*, Warszawa 2000
- Czepita S., Pohl Ł.*, *Glosa do uchwały z 29.10.2012 r.*, *I KZP 12/12*, *PiP* 2014, Nr 10
- Czepita S., Pohl Ł.*, *Obraza uczuć religijnych, kiedy mówimy o przestępstwie*, *Rzecz-
pospolita PCD*, 12.9.2012 r.
- Czepita S., Pohl Ł.*, *Strona podmiotowa przestępstwa obrazy uczuć religijnych i jego for-
malny charakter*, *Prok.iPr.* 2012, Nr 12

- Ćwiągalski Z., *Posłuszny J.*, Demokratyczne państwo prawne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Zollowi, Przemyśl–Rzeszów 2012
- Damm R., Rehbock K., Widerruf, Unterlassung und Schadensersatz in den Medien, 1. Teil. Das geschützte Rechtsgut, München 2008
- Damski A., Bojarski J., Chrzczanowicz P., Leciak M. (red.), Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara, t. 1, Toruń 2012
- Dąbrowski J., Demenko A., Cenzura w sztuce polskiej po 1989 roku. Aspekty prawne, t. 1, Warszawa 2014
- Dąbrowski J., Cenzura w sztuce polskiej po 1989 roku. Artyści, sztuka i polityka, t. 2, Warszawa 2014
- Dębiński A., Orzeszyna K., Sitarz M. (red.), *Ecclesia et status*. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej profesora Józefa Krukowskiego, Lublin 2004
- Dębiński A., Stanisł P., Barankiewicz T., Potrzeszcz J., Staszewski W.Sz., Szarek-Zwijacz A., Wójcik M. (red.), *Abit, non obiit*. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD, Lublin 2013
- Dębski R., Pozaustawowe znamiona przestępstwa, Łódź 1995
- Dolecki H., Wiśniewski T. (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, Artykuły 1–366, Warszawa 2014
- Drabik L., Sobol E., Słownik języka polskiego PWN, Warszawa 2007
- Draguła A., Błuznierstwo. Między grzechem a przestępstwem, Warszawa 2013
- Drużyńska J., „Golgota Picnic” – recenzja, <http://www.radiokrakow.pl/kultura/golgota-picnic-recenzja/>
- Dubisz S. (red.), Uniwersalny słownik języka polskiego, t. 1–4, Warszawa 2003
- Dworkin R., Biorąc prawa poważnie, (tłum. T. Kowalski), Warszawa 1998
- Dworkin R., Taking Rights Seriously, Harvard–Cambridge 1977
- Dworkin R. (red.), The Philosophy of Law, Oxford 1977
- Działocha K., Gromski W., Niepozytywistyczna koncepcja państwa prawnego a Trybunał Konstytucyjny, PiP 1995, Nr 3
- Evans C., Freedom of Religion under European Convention on Human Rights, Oxford 2001
- Falski J., Europejskie kryteria wolności sumienia i wyznania a islam, PiP 2008, Nr 9
- Filar M. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2014
- Florczak A., Bolechow B. (red.), Historia i filozofia praw człowieka, Toruń 2006
- Florczak-Wątor M., Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych, Kraków 2014
- Frankowski S., Goldman R., Łętowska E., Sąd Najwyższy USA. Prawa i wolności obywatelskie, Warszawa 1998
- Fromm E., Ucieczka od wolności, Warszawa 2008
- Gardocka T., Czy w polskim prawie karnym potrzebny jest kontratyp sztuki?, Pal. 2015, Nr 1–2
- Gardocki L., Prawo karne, Warszawa 2001
- Gardocki L., Prawo karne, Warszawa 2013
- Garlicki L. (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. 3, Warszawa 2003
- Garlicki L., Szmyt A. (red.), Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje. Profesorowi Kazimierzowi Działosze prace dedykowane na siedemdziesiątą rocznicę urodzin, Warszawa 2003

- Gawlik B., *Dobra osobiste. Zbiór orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Krakowie*, Kraków 1999
- Gawlik B., *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych*, ZNUJ PWiOWI 1985, Nr 41
- Giezek J.W. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2014
- Gizbert-Studnicki T., *Konflikt dóbr i kolizja norm*, RPEiS 1989, Nr 1
- Gizbert-Studnicki T., *Zasady i reguły prawne*, PiP 1988, Nr 3
- Gniewek E. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2010
- Grajewski J., *Paprzycki L. K., Plachta M.*, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Zakamycze 2003
- Grajewski J., *Steinborn S.*, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. 1, Komentarz do art. 1–424*, Warszawa 2013
- Grice P., *Logika i konwersacja*, PH 1977, z. 6
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. 1, Komentarz do art. 1–467*, Warszawa 2014
- Grzybowski S., *Ochrona dóbr osobistych wg przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957
- Grzybowski S. (red.), *System Prawa Cywilnego, t. 1*, Warszawa 1985
- Górecki D. (red.), *Wolność słowa w mediach*, Łódź 2003
- Górniok O. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2004
- Górniok O. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2006
- Habermas J., *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, (tłum. A. Romaniuk, R. Marszałek), Warszawa 2005
- Iserzon E., *Komentarz do kodeksu postępowania administracyjnego*, Warszawa 1970
- Jadacki J. (red.), *Analiza pojęcia informacji*, Warszawa 2003
- Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2012
- Jan Paweł II, „Anioł Pański” (25 lutego 1990 r.), *L'Osservatore Romano*, 26–27 lutego 1990 r.
- Jan Paweł II, *Dzieła zebrane, t. 1, Encykliki*, Kraków 2006
- Jan Paweł II, *Dzieła zebrane, t. 2, Adhortacje*, Kraków 2006
- Jan Paweł II, *Dzieła zebrane, t. 3, Listy*, Kraków 2007
- Jan Paweł II, *Dzieła zebrane, t. 9, Homilie i przemówienia z Pielgrzymek – Europa, cz. 1, Polska*, Kraków 2008
- Janyga W., *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2010
- Jaskiernia J. (red.), *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, Toruń 2012
- Jaskiernia J., *O znaczeniu postmodernizmu dla nauki prawa konstytucyjnego*, PiP 2011, Nr 4
- Jaskiernia J. (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar ochrony praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania, t. 3*, Warszawa 2014
- Jaskiernia J. (red.), *Wpływ standardów międzynarodowych na rozwój demokracji i ochronę praw człowieka*, Warszawa 2013
- Jaskowska M., *Wróbel A.*, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2013

- Jaworski D., Müller M., Kodeks Boga nie chroni, TP 2010, Nr 3
- Johann W., Lewaszkiwicz-Petrykowska B., Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status jednostki, Biul.TK, numer specjalny z 1999 r.
- Jurzyk M., Ochrona spowiedzi w postępowaniu dowodowym a prawa penitenta i duchownego, R.Pr. 2004, Nr 2
- Karczmarska D., Czy Nergal obraził wierzących?, Rzeczpospolita PCD, 22.9.2011 r.
- Kalisz A., Multicentryczność systemu prawa polskiego a działalność orzecznicza Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, RPEiS 2007, z. 4
- Kalisz A., Wykładnia i stosowanie prawa wspólnotowego, Warszawa 2007
- Kalisz A. (red.), Prawa człowieka, Współczesne zjawiska, wyzwania, zagrożenia, t. 2, Sosnowiec 2015
- Kamiński I.C., Glosa do wyroku ETPC z dnia 20 marca 2007 r., 5410/03, EPS 2008, Nr 4
- Kamiński I.C., Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka: analiza krytyczna, Warszawa 2010
- Kamiński I.C., Swoboda autora wypowiedzi będącej satyrą lub karykaturą – glosa do wyroku ETPCz z 25.1.2007 r. w sprawie *Vereinigung Bildener Künstler przeciwko Austrii* (skarga 68354/01), EPS 2008, Nr 2
- Kardas P., Sroka T., Wróbel W., Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, Warszawa 2012
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994
- Kelsen H., Istota i rozwój sądownictwa konstytucyjnego, (tłum. B. Banaszkiewicz), Warszawa 2009
- Kidyba A. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. 1, Część ogólna, Warszawa 2012
- Kondratiewa-Bryzik J., Wykonanie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Tysiąc przeciwko Polsce*, Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego, vol. VII, A.D. 2009, Numer specjalny – ochrona praw człowieka
- Kopff A., Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego (zagadnienia konstrukcyjne), Studia Cywilistyczne, Warszawa–Kraków 1972, t. 20
- Koredczuk J. (red.), Prawo wyznaniowe. Przeszość i teraźniejszość. Materiały XI Konferencji Historyków Państwa i Prawa, Wrocław 2008
- Kordasiewicz B., Jednostka wobec środków masowego przekazu, Ossolineum 1991
- Kordela M., Możliwość konstruowania ogólnej teorii zasad prawa. Uwagi do koncepcji Roberta Alexy’ego, RPEiS 2007, Nr 2
- Kordela M., Zarys typologii uzasadnień aksjologicznych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Bydgoszcz–Poznań 2001
- Kordela M., Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne, Poznań 2012
- Kordela M., Zasady prawa jako normatywna postać wartości, RPEiS 2006, z. 1
- Korycka-Zirk M., Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności, Warszawa 2012
- Koschembahr-Lyskowski I., Kilka uwag o zadaniach naszego prawnictwa w dziedzinie prawa cywilnego z powodu dwóch najnowszych dzieł, GSW 1927, Nr 44
- Kowalski J., Sikorski D., Ślęzak G., Poznać człowieka w Chrystusie. Jan Paweł II o godności ludzkiej, Częstochowa 1983

- Kowalski M., Powrót Czarnoksiężnika – uwagi na tle wyroku Wielkiej Izby ETPCz z 18.03.2011 r. w sprawie *Lautsi przeciwko Włochom*, FP 2011, Nr 4–5
- Kowalski S., Tulli M. (oprac. i wprowadzenie), *Mowa nienawiści*. Raport 2001, <http://or.icm.edu.pl/monitoring3.htm>
- Kozłowski B., Przestępstwo „obrazy uczuć religijnych” a wolność słowa, <http://liberalis.pl/2008/01/20/bartlomiej-kozowski-przestepstwo-%E2%80%9Eobrazy-uczuc-religijnych%E2%80%9D-a-wolnosc-slowa/>
- Krajewski R., Ochrona wolności sumienia i wyznania w świetle Kodeksu Karnego z 1997 r., PS 2008, Nr 3
- Kruczoń E., Przestępstwo obrazy uczuć religijnych, Prok.iPr. 2011, Nr 2
- Krukowski J., Konkordat Polski, znaczenie i realizacja, Lublin 1999
- Krukowski J., Theisen O. (red.), *Kultura i prawo*, t. 3. Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej, Lublin 2003
- Krull J., Granice swobody wypowiedzi a prawo karne, Prok.iPr. 2001, Nr 4
- Kryszeń G., Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, PPW 2013, Nr 1
- Kubiak R., Nalewajko J.J., Sztuka jako okoliczność wyłączająca bezprawność?, Pal. 2000, Nr 9–10
- Kunicka-Michalska B., Wojciechowska J., Przestępstwa przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności oraz czci i nietykalności cielesnej. Rozdziały XXIII, XXIV, XXV i XXVII kodeksu karnego. Komentarz, Warszawa 2001
- Leszczyński J., Pozytywizacja prawa w dyskursie dogmatycznym, Kraków 2010
- Leszczyński L. (red.), *Zmiany społeczne a zmiany w prawie*. Aksjologia, konstytucja, integracja europejska, Lublin 1999
- Leszczyński L., Liżewski B., *Ochrona praw człowieka w Europie*. Szkic zagadnień podstawowych, Lublin 2008
- Leszczyński L., Maroń G., Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających. Uwagi porównawcze, *Annales UMCS* 2013, vol. LX, 1
- Leszczyński L., Skrętowicz E., Hołda Z. (red.), *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego*. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005
- Lewandowska J. (red.), *Księga pamiątkowa ku czci Konstantego Grzybowskiego*, Kraków 1971
- Levy L.W., *Treason against God: a history of the offence of blasphemy*, New York 1981
- Lijowska M., *Koncepcja ogólnego prawa osobistości w niemieckim i polskim prawie cywilnym*, KPP 2001, Nr 4
- Lis W., Husak Z. (red.), *Praktyczne aspekty wolności wypowiedzi*, Toruń 2011
- Łaszczycza G., Martysz Cz., Matan A., *Kodeks postępowania administracyjnego*. Komentarz, t. 1, Komentarz do art. 1–103, Warszawa 2010
- Łętowska E., *Dialog i metody*. Interpretacja w multicyntycznym systemie prawa, cz. II, EPS 2008, Nr 12
- Łętowska E., *Multicyntryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, PiP 2005, z. 4
- Łętowska E. (red.), *Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, Wrocław 1983
- Łopatka A., *Prawo do swobodnego wyrażania opinii*, Warszawa 1993
- Łopatka A., *Prawo do wolności myśli, sumienia, wyznania*, Warszawa 1995

- Majewski J.*, Kryminalizacja narażenia dobra prawnego na niebezpieczeństwo, Warszawa 2015
- Makarewicz J.*, Kodeks karny z komentarzem, Lwów 1938
- Makarska M.*, Przesłpstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 r., Lublin 2005
- Makowski W.*, Kodeks karny 1932. Komentarz, Warszawa 1933
- Małajny R.M.* (red.), Polskie prawo konstytucyjne na tle porównawczym, Warszawa 2013
- Małecki M.*, Glosa do uchwały SN z dnia 29 października 2012 r., I KZP 12/12, OSP 2013, Nr 2
- Marek A.*, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2005
- Marek A.*, Prawo karne, Warszawa 2003
- Maroń G.*, Dworkinowska wizja zasad prawa, ZNURz SP, Rzeszów 2008, Prawo 6
- Maroń G.*, Formuła ważenia zasad prawa jako mechanizm usuwania ich kolizji na przykładzie koncepcji Roberta Alexy'ego, ZNURz SP, Rzeszów 2009, Prawo 7
- Maroń G.*, Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni i orzecznictwie konstytucyjnym, Poznań 2011
- Martysz Cz., Matan A., Tobor Z.* (red.), Zasady prawa, Bydgoszcz–Katowice 2007
- Mazurek F.J.*, Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka, Lublin 2001
- Maczyński A.*, Wolność sumienia i religii w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego, Biul.TK 1999, Nr 1
- Meron T.*, Human Rights in International Law. Legal and Policy Issues, Oxford 1985
- Mezglewski A.*, Opinia prawna dotycząca problemu obowiązywania prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w obrocie prawnym, PPW 2011, t. 3
- Mezglewski A.* (red.), Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego, Lublin 2004
- Mezglewski A., Tunia A.* (red.), Standardy bezstronności światopoglądowej władz publicznych, Lublin 2013
- Michalski B.*, Prawo dziennikarza do informacji, Kraków 1974
- Mikuli P., Kulig A., Karp J., Kuca G.* (red.), Ustroje – tradycje i porównania. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr. hab. Marianowi Grzybowskiemu w 70. rocznicę urodzin, Warszawa 2015
- Misztal H., Stanisz P.* (red.), Prawo wyznaniowe, Lublin 2003
- Młynarska-Sobaczewska A.*, Nieprawda a bezprawność. Wybrane zagadnienia z praktyki określania granic wolności prasy, Prz.Sejm. 2008, Nr 2
- Morawski L.*, Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian, Warszawa 2000
- Morawski L.*, Spór o pojęcie państwa prawnego, PiP 1994, Nr 4
- Mozgawa M.* (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2014
- Mozgawa M.* (red.), Kodeks karny. Praktyczny komentarz, Warszawa 2010
- Nawrot O., Sykuna S., Zajadło J.* (red.), Konwergencja czy dywergencja kultur i systemów prawnych?, Warszawa 2012
- Niedośpiał M.*, Glosa do wyroku SA w Łodzi z 28.10.1998 r., I ACa 612/98, OSA 2007, Nr 7
- Niedośpiał M.*, Glosa do wyroku SO w Szczecinie z 26.3.2010 r., I C 28/10, OSA 2013, Nr 5 i OSA 2013, Nr 6

- Nowacki J., O zakresach stosunków społecznych normowanych przez prawo i przez moralność, ZNUŁ NH-S, Seria I, z. 9, Łódź 1958
- Nowacki J., *Studia z teorii prawa*, Kraków 2003
- Nowacki J., *Tobor Z.*, Wstęp do prawoznawstwa, Warszawa 2007
- Nowak-Juchacz E., *Autonomia jako zasada etyczności. Kant, Fichte, Hegel*, Wrocław 2002
- Nowicki M.A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka*, t. 2, Warszawa 2002
- Nowicki M.A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu – przegląd orzecznictwa (październik–grudzień 2005 r.)*, Pal. 2006, Nr 3–4
- Nowicki M.A. (oprac.), *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2008*, Warszawa 2009
- Nowińska E., *Wolność wypowiedzi prasowej*, Warszawa 2007
- Odrowąż-Sypniewski W., O zgodności z Konstytucją postulatów wykreślenia z polskiego prawodawstwa przepisów o „przestrzeganiu wartości chrześcijańskich” i „obrażaniu uczuć religijnych”, ZP BAS 2006, Nr 3
- Ogiegło L., *Popiołek W., Szpunar M.* (red.), *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymilina Pazdana*, Kraków 2002
- Opalek K., *Z teorii dyrektyw i norm*, Warszawa 1974
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2014
- Osluchowska M., *Głosa do wyroku SO w Szczecinie z 26.3.2010 r.*, I C 28/10, ZN KUL 2014, Nr 2
- Ozdarska L., *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim kodeksie karnym*, S.Pr. UWM 2013, Nr 19
- Pachnik K., *Odpowiedzialność karna duchownego przed sądem powszechnym*, Prokurator 2011, Nr 3
- Panowicz-Lipska J., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975
- Paprzycki R., *Prawna ochrona wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2015
- Paprzycki R., *Prawnokarna analiza zjawiska satanizmu w Polsce*, Kraków 2002
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2002
- Piechowiak M., *Negatywna wolność religijna i przekonania sekularystyczne w świetle sprawy Lautsi przeciwko Włochom*, Prz.Sejm. 2011, Nr 5
- Piechowiak M., *Wolność religijna – aspekty filozoficznoprawne*, Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju 1994–1995, Toruń 1996, z. 3
- Pietrzak M., *Głosa do wyroku SA w Łodzi z 28.10.1998 r.*, I ACa 612/98, Prz.Sejm. 2000, Nr 3
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013
- Pietrzak M., *Stosunki państwo – Kościół w nowej konstytucji*, PiP 1997, Nr 11–12
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2015
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 2007
- Pleszka K., *Uzasadnianie decyzji interpretacyjnych przez ich konsekwencje*, Kraków 1996
- Podkowik J., *Stosowanie Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przez Trybunał Konstytucyjny – perspektywy i granice jednolitości orzecznictwa*, *Studia i Analizy Sądu Najwyższego*, t. 1, Warszawa 2015
- Pontyfikał Rzymski. Odnowiony zgodnie z postanowieniem świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II. Wydany z upoważnienia papieża Pawła VI. Poprawiony*

- staraniem papieża Jana Pawła II. Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów, wyd. polskie, Katowice 1999
- Prostak R.*, Konstytucyjna zasada neutralności światopoglądowej państwa w Stanach Zjednoczonych Ameryki (w świetle sprawy *Newdow v. U.S. Congress*), PiP 2004, Nr 3
- Pyziak-Szafnicka M.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna, Warszawa 2014
- Radwański Z.*, Koncepcja praw podmiotowych osobistych, RPEiS 1988, Nr 2
- Radwański Z.*, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2003
- Rakoczy B.*, Glosa do wyroku SN z dnia 6 kwietnia 2004 r., I CK 484/03, PS 2006, Nr 10
- Rakoczy B.*, Tajemnica spowiedzi w polskim postępowaniu cywilnym, karnym i administracyjnym, PS 2003, Nr 11–12
- Redelbach A.*, Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony, Toruń 2001
- Ross A.*, Directives and Norms, London 1968
- Rozmaryn S.*, Konstytucja jako ustawa zasadnicza Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1961
- Rzuciło-Grochowska I.*, *Grochowski M.* (red.), Uzasadnienia decyzji stosowania prawa, Warszawa 2015
- Sadomski J.*, Konflikt zasad – ochrona dóbr osobistych a wolność prasy, Warszawa 2008
- Sadomski J.*, Naruszenie dóbr osobistych przez media, Warszawa 2003
- Saffjan M.*, Refleksje wokół konstytucyjnych uwarunkowań rozwoju ochrony dóbr osobistych, KPP 2002, Nr 1
- Saffjan M.* (red.), Prawo cywilne – część ogólna. System Prawa Prywatnego, t. 1, Warszawa 2012
- Sajo A.* (red.), Militant Democracy, Utrecht 2004
- Schönke A.*, *Schröder H.*, Strafgesetzbuch. Kommentar, München 1991
- Sieńczyło-Chlabicz J.*, Dozwolona krytyka prasowa osób pełniących funkcje publiczne w orzecznictwie ETPCz, EPS 2007, Nr 4
- Sieńczyło-Chlabicz J.*, Granice dozwolonej krytyki działalności osób pełniących funkcje publiczne, PiP 2006, Nr 6
- Sieńczyło-Chlabicz J.*, Naruszenie prywatności osób publicznych przez prasę. Analiza cywilnoprawna, Kraków 2006
- Siwek K.*, Dyrektywa języka prawniczego w wykładni prawa (uwagi na marginesie uchwały Sądu Najwyższego z 29 października 2012 r., I KZP 12/12), PS 2014, Nr 11–12
- Skrzydło W.*, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2013
- Skwarzyński M.*, Sprzeciw sumienia w europejskim i krajowym systemie ochrony praw człowieka, Prz.Sejm. 2013, Nr 6
- Skubisz K.*, Glosa do wyroku SN z dnia 6 kwietnia 2004 r., I CK 484/03, MoP 2006, Nr 4
- Stawiński J.* (red.), Słownik terminów literackich, Wrocław 2007
- Sobczak J.*, Prawo prasowe. Komentarz, Warszawa 2008
- Sobczak J.*, Prawo prasowe. Podręcznik akademicki, Warszawa 2000
- Sobczak J.*, Swoboda wypowiedzi w orzecznictwie Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Część I, Ius Novum 2007, Nr 2–3
- Sobczak J.*, Ustawa Prawo prasowe. Komentarz, Warszawa 1999
- Sobczak W.*, Wolność myśli, sumienia i religii. Poszukiwanie standardu europejskiego, Toruń 2013
- Sobol E.* (red.), Mały słownik języka polskiego, Warszawa 1997
- Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, Poznań 1967